

ALDINA

22

GUTENBERG

RACHEL CUSK

ΚΥΔΟΣ

Μετάφραση

Ἀθηνά Δημητριάδου

Δ. Κοκκινίδης

Τίτλος πρωτοτύπου:

Rachel Cusk, *Kudos*

Faber & Faber

Copyright © 2018, Rachel Cusk

All rights reserved

ΕΚΔΟΣΕΙΣ GUTENBERG

RACHEL CUSK

ΚΥΛΟΣ

Μετάφραση
Ἀθηνᾶ Δημητριάδου

GUTENBERG || ALDINA-22

Ένα έργο συγγραφικῆς μαεστρίας. Υπάρχουν πολλά αξιόλογα στοιχεῖα στο *Kṛdos*: εἶναι ένα θαυμάσιο μυθιστόρημα πού αξίζει πληθώρα βραβείων πρὸς ἐπίρρωση τῆς τεράστιας ἐπιτυχίας αὐτῆς τῆς τριλογίας.

THE GUARDIAN

Μὲ τὸ *Kṛdos* ἡ Ρέιτσελ Κάσκ ὁλοκληρώνει μία ἐξαιρετικὴ τριλογία. Τὸ τρίπτυχο δεσπάζει ὡς ἐμβληματικὸ ἔργο τῆς ἀγγλικῆς λογοτεχνίας τοῦ 21ου αἰώνα, ὡς κορύφωση τοῦ ἀταλάντευτου ἀγώνα μιᾶς συγγραφέως νὰ χαράξει τὴ δική της πορεία.

THE NEW YORK TIMES

Τὸ *Kṛdos* –πού σημαίνει «τιμή», «δόξα», «αἵγλη»– εἶναι ἓνα ἔργο πού ἀναφέρεται στὴν ἀποτυχία, χωρὶς νὰ ἀποτελεῖ ἀποτυχία τὸ ἴδιο. Τουναντίον, μάλιστα, πρόκειται περὶ θριάμβου.

THE NEW YORKER

Ένα δυνατὸ ρεῦμα συγκίνησης σὲ διαπερνᾷ καθὼς τὸ διαβάζεις.

LONDON REVIEW OF BOOKS

Στὸ ἀποκορύφωμα τῆς τριλογίας [...] ἡ Κἄσκ
μᾶς παρουσιάζει πῶς μπορεῖ κανεὶς νὰ ζήσει,
ὄχι πῶς πρέπει.

NEW YORK REVIEW OF BOOKS

“Ὅταν βλέπουμε τὴ ζωὴ μας νὰ παίρνει τὸν
κατήφορο, εἶναι ἄραγε ἐπειδὴ ἀλλάζει ἡ εἰκό-
να ποὺ ἔχουμε γιὰ τὸν ἑαυτό μας;” Ἡ μήπως ἡ
εἰκόνα τοῦ ἀλλάζει ἀκριβῶς ἐξαιτίας τῆς κα-
ταστροφῆς; Ἀπάντηση στὸ ἐρώτημα δὲν ὑπά-
ρχει, ὅμως ἡ Ρέιτσελ Κἄσκ τὸ θέτει μὲ ἀπα-
ράμιλλη δεξιολογία στὴν τριλογία τῶν μυ-
θιστορημάτων της ποὺ διαδραματίζονται τὴν
ἐπαύριον τῆς καταστροφῆς. Μὲ τὴν ἔκδοση
τοῦ *Κύδους* ἐπιβεβαιώνεται πλέον ὅτι αὐτὴ ἡ
τριλογία εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ κορυφαῖα λογοτε-
χνικὰ ἔργα τῆς ἐποχῆς μας.

WASHINGTON POST

Μιὰ τριλογία ποὺ ἔκανε τὴν κριτικὴ νὰ παρα-
ληρεῖ καὶ ἀνανεώνει τὸ μυθιστόρημα μπολιά-
ζοντάς το μὲ ἓνα μόσχευμα σπάνιας αὐτοβιο-
γραφικῆς εἰλικρίνειας.

ATHENS VOICE

Ἡ Κὰσκ μεταφέρει αἰσθήσεις ἀπλές, κατανοη-
τές, ἀνθρώπινες καὶ τὸ κάνει μὲ τὸν πλέον
συμβατὸ τρόπο, ἀλλὰ μὲ ἀντισυμβατικὰ μέσα.
Εἶναι ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τοῦ παιχνιδιοῦ. Εἶναι
στὸ κέντρο, ἀλλὰ καὶ στὴ γωνία. Εἶναι ὁ θεα-
τῆς, ἀλλὰ καὶ τὸ δρῶν πρόσωπο. Ὁ παρατηρη-
τῆς καὶ ὁ παρατηρούμενος.

BOOKPRESS

Ἡ Φαίη, παρατηρώντας τοὺς συνομιλητές της,
ἐστιάζοντας μὲ ἀκρίβεια πάνω τους, πάνω στὶς
πληγές καὶ τὶς διαφεύσεις τους, ἐστιάζοντας
ἀκόμη καὶ στὴν παραμικρὴ λεπτομέρεια τῆς
συμπεριφορᾶς τους, κάνοντας συγχρόνως τὶς
δικές της, ἀμείλικτες κάποιες φορές, παρατη-
ρήσεις γι' αὐτούς, εἶναι θαρρεῖς καὶ τοὺς ξε-
γυμνώνει, ἀφήνοντάς τους ἐντελῶς ἔκθετους
νὰ ἀναμετρηθοῦν μὲ τὰ πάθη τους.

H AYTH

Ὁ τρόπος πὺν ἡ Φαίη περιδιαβαίνει τὸν κόσμον
εἶναι εὐγενικός, διακριτικός καὶ διεισδυτικός,
ἡ δὲ ἀφήγησή της διέπεται ἀπὸ ἓνα εἶδος τα-

πεινοφροσύνης καὶ ὑποχωρητικότητας, ιδιότητες γνώριμες σὲ πολλές γυναῖκες. Μετὰ ἀπὸ τὶς δυναμικὲς γυναῖκες τοῦ φεμινιστικοῦ καὶ τοῦ μεταφεμινιστικοῦ κινήματος στὴ λογοτεχνία, ἡ Κάσκ μοιάζει νὰ ἐπιτρέπει καὶ σὲ κάποιες ἥπιες, παραγνωρισμένες ποιότητες τῆς θηλυκότητος νὰ διεκδικήσουν τὸν χῶρο τους.

Η ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ ΤΩΝ ΣΥΝΤΑΚΤΩΝ

Ἡ Φαίη, ἡ ἡρώιδα τῆς περίφημης τριλογίας τῆς Ρέιτσελ Κάσκ, ταξιδεύει στὴ νότια Εὐρώπη γιὰ ἓνα συνέδριο λογοτεχνίας. Στὴ διάρκεια τῆς πτήσης ὁ ἄγνωστος συνταξιδιώτης της ἀρχίζει νὰ τῆς διηγεῖται τὴ ζωὴ του. Ὅταν φτάνει στὸν προορισμό της, οἱ γύρω της, ὅλοι ἐκδότες, συγγραφεῖς, δημοσιογράφοι, θέλουν κι αὐτοὶ νὰ τῆς διηγηθοῦν προσωπικὲς τους ἱστορίες καὶ νὰ ἐκφράσουν τὶς ἀπόψεις τους. Κάτι ὅμως πολὺ σημαντικὸ ἔχει ἀλλάξει καὶ αὐτὸ εἶναι ἡ ἴδια ἡ Φαίη. Μιὰ γυναίκα ποὺ μεταμορφώνει τὸ τραῦμα σὲ ἀφετηρία γιὰ μιὰ νέα ζωὴ. Διαβάστε ἓνα ἀπόσπασμα:

Μέ εἶχαν ἐνημερώσει πὼς ἡ δημοσιογράφος ποὺ θὰ μοῦ ἔπαιρνε τὴ συνέντευξη θὰ μὲ περίμενε ἔξω, στὸν κῆπο τοῦ ξενοδοχείου. Τὸ ἀπέραντο, πνιχτὸ βογγητὸ τῶν αὐτοκινήτων ἀπὸ τὸν κοντινὸ δρόμο ὅλο καὶ δυνάμωνε. Ἡ δημοσιογράφος καθόταν μόνη της σ' ἓνα παγκάκι ἀνάμεσα σὲ φρεσκοφυτεμένα παρτέρια καὶ σ' ἓνα σύμπλεγμα χαλικόστρωτων μονοπατιῶν, κοιτάζοντας κατὰ κάτω, πρὸς τὴν πόλη, ὅπου τὸ φιδωτὸ σκοτεινὸ ποτάμι ἐλίσσόταν μέσ' ἀπὸ τὸ παλιὸ κομμάτι της, παγιδευμένο ἀνάμεσα στὰ περίτεχνα κτήρια ποὺ συνωστίζονταν στὶς ὀχθες του. Τὰ μαυρισμένα βέλη τοῦ καθεδρικοῦ ναοῦ ἀνέβαιναν στὸν οὐρανὸ πάνω ἀπὸ τὶς στέγες.

Εἶχε ἔρθει μὲ τὰ πόδια κατευθεῖαν ἀπὸ τὸν σιδηροδρομικὸ σταθμὸ, εἶπε, γιατί σ' αὐτὴ τὴν πόλη ὅπου κι ἂν πῆγαινες μὲ αὐτοκίνητο ἦταν οὐσιαστικὰ ξεστράτισμα ἀπὸ τὸ στόχο σου. Τὸ μεταπολεμικὸ ὁδικὸ δίκτυο εἶχε κατὰ τὰ φαινόμενα κατασκευαστεῖ χωρὶς νὰ ληφθεῖ ὑπόψη ὅτι ὑπάρχει καὶ ἡ ἔννοια τοῦ «μετακινεῖμαι ἀπὸ ἓνα σημεῖο πρὸς ἓνα ἄλλο». Οἱ γιγάντιοι δρόμοι ταχείας κυκλοφορίας κύκλωναν τὴν πόλη χωρὶς νὰ διεισδύουν σ' αὐτήν, εἶπε: γιὰ νὰ φτάσεις ὅπουδῆποτε, ἔπρεπε νὰ περάσεις ἀπὸ παντοῦ· οἱ μικρότεροι δρόμοι ἦταν μονίμως πηγμένοι καὶ ταυτόχρονα τοὺς ἔλειπε ἡ λογικὴ τοῦ συνηθισμένου προορισμοῦ. Πάντως ἦταν ἓνας πολὺ εὐχάριστος σύντομος περίπατος μέσ' ἀπὸ τὸ κέντρο. Σηκώθηκε καὶ μοῦ ἔσφιξε τὸ χέρι.

«Βασικά», εἶπε, «ἔχουμε ξανασυναντηθεῖ».

Τὸ ξέρω, τῆς εἶπα, καὶ τὰ τεράστια μάτια της φώτισαν στιγμιαῖα τὸ ἰσχνὸ πρόσωπό της.

«Δὲν ἤμουν σίγουρη ὅτι θὰ τὸ θυμόσασταν», εἶπε.

Θὰ πρέπει νὰ ἦταν πάνω ἀπὸ δέκα χρόνια κι ὅμως τὴ θυμόμουν ἀκόμη ἐκείνη τὴ συνάντηση, εἶπα. Μοῦ εἶχε περιγράψει τὸ σπίτι της καὶ τὴ ζωὴ της μ' ἓναν τρόπο ποὺ τὸν εἶχα ἀνακαλέσει συχνὰ στὰ χρόνια ποὺ μεσολάβησαν καὶ ποὺ ἀκόμη θυμόμουν καθαρά. Ἡ περιγραφή τῆς πόλης ὅπου ζοῦσε —ἐνὸς τόπου ὅπου δὲν εἶχα πάει ποτέ, ἂν καὶ ἤξερα ὅτι δὲν ἦταν μακριὰ ἀπὸ δῶ— καὶ τῆς ὁμορφιᾶς της ἦταν ἀπ' αὐτὲς ποὺ δύσκολα τὶς ξεχνᾷς: ὅπως εἶπα ἤδη, ἐπανερχόταν στὴ σκέψη μου, σὲ σημεῖο ποὺ κι ἐγὼ εἶχα ἀναρωτηθεῖ γιατί. Ὁ λόγος, σκεφτόμουν, ἦταν πὼς αὐτὴ ἡ περιγραφή εἶχε κάτι τὸ ὀριστικό ποὺ μοῦ ἦταν ἀδύνατον νὰ φανταστῶ πὼς ἦταν πραγματοποιήσιμο στὶς δικές μου συνθῆκες τῆς ζωῆς. Μοῦ εἶχε μιλήσει γιὰ τὴ γαλήνη τῆς γειτονιᾶς της, ὅπου ζοῦσε μὲ τὸν ἄντρα της καὶ τὰ παιδιὰ της, μὲ τὰ λιθόστρωτα δρομάκια ποὺ ἦταν τόσο στενὰ ὥστε δὲν περνοῦσε αὐτοκίνητο, ὅποτε οἱ περισσότεροι κυκλοφοροῦσαν μὲ ποδήλατο, καὶ ὅπου τὰ ψηλά, κομψὰ σπίτια μὲ τὰ ἀετώματα ἦταν χτισμένα στὸ βάθος πίσω ἀπὸ κάγκελα ποὺ τὰ χωρίζαν ἀπὸ τοὺς σιωπηλοὺς δρόμους τοῦ νεροῦ. Στὶς ὄχθες τοὺς ὑψώνονταν πανύψηλα δέντρα μὲ ὀρθάνοιχτα τὰ γερά τους μπράτσα καὶ οἱ καταπράσινες ἀντανάκλασεις βούλιαζαν μέσα στὴν ὑγρὴ ἀκίνησία, σὰν τὰ βουνὰ ποὺ καθρεφτίζονται στὴ λίμνη. Ἀπὸ τὰ παράθυρα ἄκουγες τοὺς ἤχους τῶν βημάτων στὸ λιθόστρωτο ἀποκάτω καὶ τὸ συριγμὸ καὶ τὸ βόμβο τῶν ποδηλάτων ποὺ κυλοῦσαν ἀργά, μπουλούκια ὀλόκληρα· καὶ πάνω ἀπ' ὅλα ἄκουγες τὶς καμπάνες ποὺ χτυποῦσαν ἀσταμάτητα ἀπὸ τὶς πολλὲς ἐκκλησίες τῆς πόλης, σημαίνοντας ὅχι μόνο τὶς ὥρες ἀλλὰ καὶ τὰ τέταρτα καὶ τὴ μισὴ ὥρα, ἔτσι

πού τὸ κάθε τιμῆμα τῆς ὥρας γινόταν ἓνας σπόρος σιωπῆς πού μετὰ ἀνθίζε, πλημυρίζοντας τὸν ἀέρα μὲ κάτι πού σχεδὸν παρέπεμπε σὲ αὐτοπροσδιορισμό. Τὸ κουβεντολόι ἀνάμεσα σ' αὐτὲς τὶς καμπάνες πού πῆγαινε κι ἐρχόταν πάνω ἀπὸ τὶς στέγες συνεχιζόταν μέρα νύχτα: οἱ καντέντσες τῆς παρατήρησης καὶ τῆς συμφωνίας, τὰ ἀποσπάσματα τῆς συζήτησης, οἱ μακρότερες ἀφηγησεις —στὸν ὄρθρο καὶ στὸν ἑσπερινό, γιὰ παράδειγμα, καὶ κυρίως τὶς Κυριακές, ἡ ἐπανάληψη καλοῦσε σὲ ὁλοένα καὶ μεγαλύτερη ἀνάπτυξη ὥσπου ἐπιτέλους ἔφτανε ἡ χαρμόσυνη, ἐκκωφαντικὴ ἀποκάλυψη—, ὅλα αὐτὰ τὴν ἀνακούφιζαν, εἶχε πεῖ, ὅσο καὶ ὁ ἥχος ἀπὸ τὸ κουβεντολόι τῶν γονιῶν της —κουβεντολόι μιᾶς ὁλόκληρης ζωῆς— τὴν ἀνακούφιζε ὡς παιδί, οἱ φωνές τους πού δυνάμωναν καὶ χαμήλωναν, πάντα ἐκεῖ, στὸ διπλανὸ δωμάτιο, καθὼς συζητοῦσαν καὶ παρατηροῦσαν καὶ ἐπισήμαιναν τὸ καθεστὶ πού συνέβαινε, θαρρεῖς κι ἔκαναν ἀπογραφὴ ὁλόκληρου τοῦ κόσμου. Ἡ ποιότητα τῆς σιωπῆς τῆς πόλης, τῆς εἶχε πεῖ, ἦταν κάτι πού στὴν οὐσία τὸ ἀντιλαμβανόταν μόνον ὅταν βρισκόταν κάπου ἄλλου, σὲ μέρη ὅπου ὁ ἀέρας βάραινε ἀπὸ τὸ βουητὸ τῆς κίνησης κι ἀπὸ μιὰ μουσικὴ πού οὐρλιαζε καθὼς ξεχυνόταν ἀπὸ τὰ ἐστιατόρια καὶ τὰ μαγαζιά, καὶ ἀπὸ τὴν κακοφωνία τῶν ἀμέτρητων γιαπιῶν, ἐκεῖ ὅπου τὰ κτήρια περνοῦσαν ἀσταμάτητα ἀπὸ τὴ διαδικασία τοῦ γκρεμίσματος στὴ διαδικασία τοῦ ἐξαρχῆς χτισίματος. Γύριζε σπίτι της σὲ μιὰ σιωπὴ πού σ' αὐτὲς τὶς περιπτώσεις τὴν ἐνιωθε τόσο ἀναζωογονητικὴ, σὰν νὰ κολυμποῦσε σὲ δροσερὸ νερό, καὶ γιὰ ἓνα διάστημα εἶχε ἀπόλυτὴ συναίσθηση πὼς οἱ καμπάνες ὅχι ἀπλῶς δὲν διατάρασσαν τὴ σιωπὴ, ἀντίθετα τὴν προάσπιζαν.

Ἡ περιγραφή τῆς ζωῆς της, τῆς εἶπα τώρα, μοῦ εἶχε δημιουργήσει τὴν ἐντύπωση μιᾶς ζωῆς ποὺ βιωνόταν μέσα στὸ μηχανισμό τοῦ χρόνου καὶ εἶτε ἐπρόκειτο γιὰ μιὰ ζωὴ ποὺ ὁ καθένας θὰ ἔβρισκε ἐπιθυμητὴ εἶτε ὄχι, τὸ λιγότερο ποὺ θὰ μπορούσε νὰ πεῖ κανεὶς ἦταν ὅτι τῆς ἔλειπε ἡ ιδιότητα ἐκείνη ποὺ κατηύθυνε τὶς ζωὲς τῶν ἄλλων σὲ ἄκρα, εἶτε ἀπόλαυσης εἶτε πόνου.

Ὑψωσε τὰ καλογραμμένα φρούδια της, τὸ κεφάλι της γερμένο στὸ πλάι.

Ἡ ιδιότητα, συνέχισα, θὰ μπορούσε, ἂς ποῦμε, νὰ ὀνομαστεῖ ἀβεβαιότητα, καὶ κατὰ τὴ γνώμη μου ἦταν γέννημα τῆς πεποίθησής μας πὼς τὴ ζωὴ μας τὴν κυβερνάει τὸ μυστήριο, ἐνῶ στὴν πραγματικότητα ἐκεῖνο τὸ μυστήριο ἦταν ἀπλὰ ὁ βαθμὸς τῆς αὐταπάτης μας σὲ σχέση μὲ τὴν ἴδια μας τὴ θνητότητα. Στὰ χρόνια ἀπὸ τὴν πρώτη μας συνάντηση, τῆς εἶπα, τὴν εἶχα σκεφτεῖ ἀρκετὲς φορές καὶ οἱ σκέψεις αὐτὲς εἶχαν τὴν τάση νὰ ἀνακύπτουν κάθε φορὰ ποὺ ἐγὼ ἡ ἴδια ἔφτανα στὰ ἄκρα ἐξαιτίας μιᾶς ἀβεβαιότητος, πὼς κάτι ποὺ ἤθελα νὰ μάθω μοῦ τὸ ἀπέκρυπταν, πὼς ἡ ἀποκάλυψή του θὰ ξεκαθάριζε μιὰ καὶ καλὴ τὰ πράγματα. Μοῦ εἶχε μιλήσει, τῆς εἶπα, γιὰ τὸν ἄντρα της καὶ τοὺς δύο γιούς της καὶ γιὰ τὴν ἀπλὴ καὶ τακτοποιημένη ζωὴ ποὺ ζοῦσαν, μιὰ ζωὴ μὲ ἐλάχιστες ἀλλαγές, κατὰ συνέπεια καὶ ἐλάχιστη φθορά, καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι ὡς πρὸς ὀρισμένες λεπτομέρειες ἡ ζωὴ της καθρέφτιζε τὴ δική μου, ἂν καὶ δὲν τῆς ἔμοιαζε μὲ κανέναν τρόπο, μὲ ὠθοῦσε νὰ βλέπω τὴ δική μου τὴ ζωὴ μὲ ἐλάχιστα κολακευτικὸ τρόπο. Τὸν καθρέφτη ἐκεῖνο τὸν ἔσπασα, εἶπα, χωρὶς νὰ ξέρω ἂν ἐπρόκειτο γιὰ μιὰ βίαιη ἐνέργεια ἢ ἂν ἔγινε κατὰ λά-

θος. Ἀνέκαθεν τὸν πόνο τὸν ἀντιμετώπιζα σὰν μιὰ εὐκαιρία, εἶπα, καὶ δὲν ἤμουν βέβαιη ἂν θὰ ἀνακάλυπτα ποτὲ ἂν ἦταν ἔτσι, καὶ ἂν ἦταν, γιατί ἦταν, διότι μέχρι τότε δὲν εἶχα καταφέρει ν' ἀντιληφθῶ γιὰ τοιοῦτο πράγμα θὰ μπορούσε νὰ εἶναι εὐκαιρία. Τὸ μόνο ποὺ ἤξερα ἦταν πῶς, ἂν ἐπιβίωνες, σοῦ ἀπέδιδε ἓνα εἶδος τιμῆς, καὶ πῶς ἡ σχέση σου μὲ τὴν ἀλήθεια ἔμοιαζε νὰ ἔχει ἀποκτήσει μεγαλύτερη οἰκειότητα, ὅμως τελικὰ αὐτὸ θὰ μπορούσε νὰ εἶναι ταυτόσημο μὲ τὸ ρεαλισμὸ τοῦ νὰ μένεις στὸ ἴδιο μέρος.

Ἡ δημοσιογράφος καθόταν μὲ σταυρωμένες ὅλο χάρη τις ἀνάλαφρες, ὀστεώδεις γάμπες της καὶ μὲ μιὰ ὀλοένα καὶ πιὸ σκληρὴ ἔκφραση στὸ πρόσωπό της, ποὺ ἦταν αὐλακωμένο ἀπὸ βαθιὲς ρυτίδες καὶ ὅλο σκιές, εἰδικὰ κάτω ἀπὸ τὰ μάτια, ὅπου τὸ δέρμα ἔδειχνε σὰν μωλωπισμένο. Ὅση ὥρα ἄκουγε, εἶχε τὸ κεφάλι λυγισμένο καὶ γεμμένο μπροστὰ στὴν ἄκρη τοῦ ψηλοῦ, λεπτοῦ λαιμοῦ, σὰν κεφαλᾶκι σκοτεινοῦ λουλουδιοῦ.

«Παραδέχομαι», εἶπε τελικά, «ὅτι τὸ ἀπόλαυσα νὰ σᾶς διηγοῦμαι τὴ ζωὴ μου καὶ νὰ σᾶς κάνω νὰ μὲ ζηλεύετε. Καμάρωνα γι' αὐτό. Θυμᾶμαι ὅτι σκεφτόμουν, ναί, ἐγὼ τὸ ἀπέφυγα νὰ τὰ κάνω ὅλα μαντάρια, καὶ ἡ ἐντύπωσή μου ἦταν πῶς τὰ εἶχα καταφέρει μᾶλλον χάρη στὴ σκληρὴ δουλειὰ καὶ τὴν αὐτοπειθαρχία παρὰ ἀπὸ τύχη. Ὅμως ἔπρεπε πάση θυσίᾳ νὰ μὴ δείχνω ὅτι καυχόμουν. Ἐκείνη τὴν ἐποχὴ ἦταν διάχυτη ἡ αἰσθησις πῶς εἶχα κάποιο μυστικό», εἶπε, «κι ἂν τύχαινε νὰ μοῦ ξεφύγει, θὰ τὰ κατέστρεφα ὅλα. Κάθε φορὰ ποὺ κοίταζα τὸν ἄντρα μου, ἤξερα πῶς εἶχε κι ἐκεῖνος τὸ ἴδιο μυστικό, ὅπως ἤξερα πῶς οὔτε ἐκεῖνος θὰ τὸ ἔλεγε ποτέ, γιατί

Ήταν κάτι που μοιραζόμασταν οί δύο μας, όπως οί ήθο-
ποιοί που έχουν κοινό τους μυστικό τὸ ὅτι ὑποδύονται,
πράγμα που ἂν τὸ παραδεχτοῦν ἀνοιχτά, θὰ καταστρέ-
ψουν τὴ σκηνή. Οί ήθοποιοί έχουν ἀνάγκη τὸ κοινό», εἶ-
πε, «αὐτὸ ἴσχυε καὶ γιὰ μᾶς, διότι μέρος τῆς εὐχαρί-
στησης ἦταν νὰ δείχνουμε τὸ μυστικό μας χωρὶς νὰ τὸ
ἀποκαλύπτουμε».

Μὲ τὸ πέρασμα τῶν χρόνων γίνονταν μάρτυρες τῶν
ἀμέτρητων ἐμποδίων που ἀντιμετώπιζαν οί συνομήλι-
κοί τους, προσπαθοῦσαν μάλιστα νὰ συνδράμουν σὲ δύ-
σκολες καὶ πιεστικὲς καταστάσεις που ἀπλῶς τοὺς ἐνί-
σχυαν τὸ αἶσθημα τῆς ἀνωτερότητάς τους. Τὴν ἐποχὴ
περίπου που μὲ γνώρισε, συνέχισε, εἶχε στὸ σπίτι της
μιὰ καλὴ της φίλη, που βρισκόταν ἀντιμέτωπη μ' ἓνα
τρομερὸ διαζύγιο καὶ ἦταν ὅλη τὴν ὥρα στὸ σπίτι τους
γιὰ νὰ ἐξασφαλίζει ὑποστήριξη καὶ συμβουλές. Οί δύο
οἰκογένειες ἦταν πολὺ κοντά, εἶχαν περάσει καὶ βραδιὲς
καὶ Σαββατοκύριακα καὶ γιορτὲς παρέα, ὅμως τώρα φα-
νερωνόταν μιὰ ἐντελῶς διαφορετικὴ πραγματικότητα.
Κάθε μέρα ἡ συγκεκριμένη φίλη κατέθετε κι ἀπὸ μιὰ
διαφορετικὴ ἱστορία φρίκης: ὁ σύζυγος ἀριβάρισε μ' ἓνα
φορηγάκι καὶ σήκωσε ὅλα τὰ ἐπιπλα, ἐνόσω ἡ ἴδια δὲν
ἦταν ἐκεῖ, ἡ εἶχε παρατήσει τὰ παιδιὰ ὀλομόναχα ὅλο
τὸ Σαββατοκύριακο μιὰ φορὰ που ἦταν ἡ σειρά του νὰ
τὰ πάρει· μετὰ τὴν πίεζε νὰ πουλήσει τὸ σπίτι ὅπου εἶ-
χαν ζήσει ὅλη τους τὴν κοινὴ ζωὴ καὶ εἶχε πάρει σβάρ-
να τοὺς φίλους τους καὶ τὴν κατηγοροῦσε, λέγοντας φο-
βερὰ πράγματα γιὰ κείνη καὶ δηλητηριάζοντας τὴ φι-
λικὴ σχέση που εἶχαν μαζί της. Καθόταν στὸ τραπέζι
τῆς κουζίνας μας, μοῦ εἶπε ἡ δημοσιογράφος, κι ἔβγαζε

ἀπὸ μέσα της τὴ μιὰ ἱστορία μετὰ τὴν ἄλλη σὲ κατὰ-στασὴ σὸκ καὶ ἀπερίγραπτης ἀπογοήτευσης. Ὁ ἄντρας μου κι ἐγὼ τὴν ἀκούγαμε καὶ προσπαθούσαμε νὰ τὴν παρηγορήσουμε, ταυτόχρονα ὅμως νιώθαμε κι ἓνα εἶδος ἱκανοποίησης παρακολουθώντας τὴν, ἂν καί, βέβαια, πο-τὲ δὲν τὸ ἐκφράσαμε ὁ ἓνας στὸν ἄλλο, γιατί αὐτὴ ἡ ἱκα-νοποίηση ἦταν μέρος τοῦ ἄρρητου μυστικοῦ μας.

«Τὸ ζήτημα εἶναι», συνέχισε ἡ δημοσιογράφος, «πὼς τόσο ἐγὼ ὅσο κι ὁ ἄντρας μου τὴ ζηλεύαμε κάποτε αὐ-τὴ τὴ γυναίκα καὶ τὸν ἄντρα ποὺ εἶχε παντρευτεῖ, μιὰ ποὺ κάποτε ἡ ζωὴ τους ἔδειχνε ἀπὸ πολλὲς πλευρὲς πολ-λὸ ἀνώτερη ἀπὸ τὴ δική μας. Ἦταν πολὺ ζωντανοὶ καὶ περιπετειώδεις τύποι», εἶπε, «ἔκαναν ὅλη τὴν ὥρα κά-τι ἐξωτικὰ ταξίδια μαζί μὲ τὰ παιδιὰ τους καὶ μεταξὺ ἄλλων διέθεταν ἐξαιρετικὸ γοῦστο, ὁπότε τὸ σπίτι τους ἦταν γεμάτο πανέμορφα κι ἀσυνήθιστα ἀντικείμενα, ποὺ ἀποδείκνυαν τόσο τὴ δημιουργικότητα ὅσο καὶ τὴν ὑψη-λῆς στάθμης κουλτούρα τους. Βλέπεις, ζωγράφιζαν κι ἔπαιζαν διάφορα ὄργανα καὶ διάβαζαν —ἓναν ἀσύλλη-πτο ἀριθμὸ βιβλίων— καὶ ὡς οἰκογένεια συμπεριφέρο-νταν μὲ τρόπους ποὺ φανέρωναν πὼς διέθεταν ἐλεύθερο πνεῦμα καὶ κέφι γιὰ ζωὴ, πολὺ πάνω ἀπ’ αὐτὰ ποὺ ἐκδηλώναμε ἐμεῖς μέσα ἀπὸ τίς δραστηριότητές μας. Ἦταν οἱ μόνες φορές, ὅταν ἤμασταν μαζί τους», ἐξή-γησε, «ποὺ ἐνιωθα δυσφορία γιὰ τὴ δική μας τὴ ζωὴ καὶ γιὰ τοὺς χαρακτῆρες μας καὶ γιὰ τοὺς χαρακτῆρες τῶν παιδιῶν μας. Τοὺς ζήλευα γιατί ἔδιναν τὴν ἐντύ-πωση πὼς εἶχαν περισσότερα ἀπὸ μᾶς καὶ δὲν μπορού-σα νὰ καταλάβω τί εἶχαν κάνει ὥστε νὰ τοὺς ἀξίζει νὰ τὰ ἔχουν».

Ἐν ὀλίγοις, τὴ ζήλευε τὴ φιλενάδα της, ἡ ὁποία παρ' ὅλ' αὐτὰ ὅλο καὶ κάτι ἔβρισκε ἀπὸ τὴ ζωὴ της γιὰ νὰ γκρινιάζει, γιὰ τὶς ἀδικίες τῆς μητρότητας, γιὰ τὸ πόσο ἐξευτελιστικὰ ἦταν τὰ οἰκιακά, εἰδικὰ ὅταν συνδέονταν μὲ τὴν καθημερινότητα μιᾶς οἰκογένειας. Πάντως τὸ ἓνα καὶ μοναδικὸ γιὰ τὸ ὁποῖο δὲν παραπονοῖταν ποτέ της ἦταν ὁ ἄντρας της, καὶ ἴσως γι' αὐτὸ τὸ λόγο ὁ συγκεκριμένος σύζυγος ἔγινε τὸ στοιχεῖο γιὰ τὸ ὁποῖο ἡ δημοσιογράφος ζήλευε περισσότερο ἀπὸ καθεστὶ τὴ φίλη της, σὲ βαθμὸ πὺν σχεδὸν εἶχε καταντῆσει νὰ θεωρεῖ τὸν δικὸν της τὸν ἄντρα ἀνεπαρκή. Ἦταν πῶς μεγάλωσμος καὶ πῶς ἐλκυστικὸς ἀπὸ τὸν δικὸν της τὸν ἄντρα, φοβερὰ γοητευτικὸς καὶ κοινωνικὸς, μὲ μιὰ ἐκπληκτικὴ γκάμα σωματικῶν καὶ πνευματικῶν ταλέντων — ὁ ἄνθρωπος πὺν κέρδιζε τὸ κάθε παιχνίδι ὅπου ἔπαιζε καὶ εἶχε τὶς περισσότερες γνώσεις ἀπὸ ὁποιοδὴποτε ἄλλο στὸ ὁποιοδὴποτε θέμα. Ἐπιπλέον τοῦ ἄρесе πολὺ ἡ οἰκογενειακὴ ζωὴ καὶ ἦταν ἐξοικειωμένος μὲ τὶς δουλειὲς τοῦ σπιτιοῦ. Ἐδινε τὴν ἐντύπωση τοῦ ἰδανικοῦ πατέρα, περνοῦσε τὸν ἐλεύθερο χρόνον του μὲ κηπουρικὴ ἢ μαγειρικὴ παρέα μὲ τὰ παιδιὰ του, συχνὰ μάλιστα τὰ ἔπαιρνε καὶ πῆγαιναν ἐκδρομὲς μὲ σκηνὲς ἢ γιὰ ἰστιοπλοῖα. Πάνω ἀπ' ὅλα ἔδειχνε ἀπειρὴ κατανόηση στὰ παράπονα τῆς γυναίκας του καὶ τὴν παρότρυνε συνεχῶς νὰ ἐξανίσταται ἐνάντια στὶς ἀγγαρεῖες καὶ τὴν καταπίεση τῆς γυναικότητας, ἀπὸ τὶς ὁποῖες ὁ ἴδιος ἔκανε ὅ,τι περνοῦσε ἀπὸ τὸ χέρι του γιὰ νὰ τὴν ξαλαφρώνει.

«Ὁ δικός μου ὁ σύζυγος», εἶπε, «σωματικὰ δὲν εἶχε αὐτοπεποίθηση, ἐπιπλέον ἔμενε τόσες ὥρες στὸ δικηγорικὸ γραφεῖο του ὥστε συχνὰ δὲν συμμετεῖχε σὲ πολ-

λές οίκογενειακές δραστηριότητες, και αυτή άκριβώς τήν ύστέρηση —πού ήταν και ή αίτία για τήν κρυφή μνησικακία μου και τό θυμό μου άπέναντί του— τήν έκρυβα έπιμελώς, καμάρωννα μάλιστα για τό πόσο καίρια ήταν ή παρουσία του στόν έπαγγελματικό του χώρο και πόσο σκληρά έργαζόταν, σέ σημείο πού κόντευα νά άρνηθώ μέχρι και στόν ίδιο μου τόν έαυτό ότι έτρεφα μέσα μου τόσο άρνητικά συναισθήματα. Μόνον όταν ήμασταν μ' αυτό τό άλλο ζευγάρι γινόταν έμφανής ό κίνδυνος ν' άποκαλυφθεί ή αλήθεια και κάπου κάπου άναρωτιόμουν άν ό άντρας μου είχε μαντέψει ποτέ τίς σκέψεις μου ή άν είχε ύποψιαστεί πώς ήμουν άρωτευμένη μέ τόν άλλον. "Αν ήταν όμως έρωτας», συνέχισε ή δημοσιογράφος, «τότε ήταν αυτό πού ή Βίβλος άποκαλεί άπληστία, και ό άντρας τής φίλης μου δέν άπολάμβανε τίποτε άλλο τόσο πολú όσο τó νά είναι τó αντικείμενο ένός τέτοιου πόθου. Δέν έχω συναντήσει ποτέ μου άνθρωπο πού νά κάνει τά πάντα προκειμένου νά συντηρεί τά προσχήματα», είπε, «σέ σημείο πού είχα αρχίσει νά διακρίνω κάτι σχεδόν θηλυκό πάνω του, παρά τó άρρενωπό τής προσωπικότητάς του. Συμμεριζόμουν τά πιστεύω του σέ άπίστευτο βαθμό, ειδικότερα σέ στιγμές πού καυχίόμουν για τήν επίμοχθη άφοσίωση τοῦ συζύγου μου στή δουλειά του, όμοίως κι εκείνος έπαιρνε τó μέρος τής γυναίκας του περιγράφοντας κάποια έξευτελιστική παράμετρο τής ζωής της ως γυναίκας. Άπό μία άποψη, παραδεχόμασταν ό ένας τόν άλλο: αλληλοσυμπαθιόμασταν, περίπου όπως συμπαθεί κανείς τόν έαυτό του, άν καί, έννοείται, δέν είπώθηκε ποτέ τίποτα, διότι στήν αντίθετη περίπτωση θά καταστρεφόταν έντελώς ή εί-

κόνα που είχαμε για τις ζωές μας. Κάποτε ή φίλη μου μου είπε», συνέχισε, «πώς ή μητέρα της τής είχε πεί ότι ο άντρας της τής έπεφτε πολύς. Την εποχή εκείνη», όμολόγησε ή δημοσιογράφος, «είχα συμφωνήσει σιωπηρά, όμως με το διαζύγιο αυτή ή κουβέντα πήρε το έντελώς αντίθετο νόημα».

Με την κάθε καινούργια ιστορία που άκουγε στο τραπέζι τής κουζίνας, είπε, θέλοντας και μη άπορούσε όλο και περισσότερο με το χαρακτήρα αυτού του ανθρώπου, που κάποτε τον θεωρούσε τόσο έλκυστικό και μέχρι τώρα, με όλα αυτά τα στοιχειά μπροστά στα μάτια της, δυσκολευόταν να καταδικάσει. Ταυτόχρονα παρατηρούσε τον δικό της τον άντρα που καθόταν ύπομονετικά κι ευγενικά όση ώρα ή φίλη της μιλούσε, κι ως ήταν πτώμα μετά τη δουλειά του και δεν είχε καν προλάβει να βγάλει το κουστούμι του, και για μία ακόμη φορά ένιωθε έκπληξη για την καλή επιλογή που είχε κάνει. "Όσο πιο φοβερά ήταν αυτά που ξεστόμιζε ή φίλη της για τον άλλον άντρα, τόσο εκείνη έλπιζε να μην είχε προσέξει ποτέ κανείς πόσο τής άρεσε κάποτε, σε σημείο που άρχισε να τον κριτικάρει άγρια, έστω κι αν ακόμη είχε κατά βάθος την ύποψία πως ή φίλη της διόγκωνε τα όσα του καταμαρτυρούσε. Άλλα και ό σύζυγός της, όπως παρατήρησε, άσκούσε άπροσδόκητα σκληρή κριτική στόν άλλοτε φίλο τους, όποτε άρχισε κι εκείνη να ύποψιάζεται ότι τελικά δεν αποκλείεται να τον μισούσε.

«Είχε άρχίσει να δημιουργείται μιá εικόνα», είπε, «λές κι εμείς οι δύο είχαμε φέρει την καταστροφή στην οικογενειακή τους ζωή, λές και ό δικός μου κρυφός έρω-

τας και τὸ κρυφὸ μίσος τοῦ ἄντρα μου εἶχαν συνωμότησει γιὰ νὰ καταστρέψουν τὸ ἀντικείμενο τῆς διαφωνίας τους. Κάθε βράδυ, ἀφότου εἶχε φύγει ἡ φίλη μας, καθόμασταν και κουβεντιάζαμε ἥσυχα γιὰ τὴν κατάστασή της, κι ἦταν, θαρρεῖς, και γράφαμε μαζί ἕνα μυθιστόρημα», εἶπε, «ὅπου συνέβαιναν πράγματα τὰ ὁποῖα εἶναι ἀδύνατον νὰ συμβοῦν στὴν πραγματικότητα και ὅπου θὰ μπορούσε νὰ ἀποδοθεῖ δικαιοσύνη, κι ὅλα αὐτὰ ἔμοιαζαν νὰ βγαίνουν ἀπὸ τὸ κεφάλι μας, μόνο πὺν τελικὰ συνέβαιναν στὴν πραγματικότητα. Ἦρθαμε πιὸ κοντὰ ὁ ἕνας στὸν ἄλλο ἀπ' ὅσο ἤμασταν ἐδῶ και λίγο καιρό. Ἦταν μιὰ καλὴ περίοδος γιὰ τὸ γάμο μας», πρόσθεσε μὲ πικρὸ χαμόγελο. «Ἦταν λὲς κι ὅλα ἐκεῖνα πὺν εἶχαμε ζηλέψει στὸ γάμο τῶν ἄλλων ξαφνικὰ ἦταν διαθέσιμα και εἶχαν δοθεῖ σ' ἐμᾶς».

Ἔστριψε τὸ κεφάλι της, χαμογελώντας πάντα, και κοίταξε πρὸς τὰ κάτω, κατὰ τὴν πόλη, ὅπου σμήνη αὐτοκινήτων κινοῦνταν στοὺς δρόμους παράλληλα μὲ τὸ ποτάμι. Τὸ χαρακτηριστικὸ σχῆμα τῆς μύτης της, τὸ ὁποῖο ἀπὸ μπροστὰ κάπως ἀμαύρωνε τὰ ὁμορφα χαρακτηριστικὰ τοῦ προσώπου της, στὸ προφίλ ἀποκτοῦσε ὁμορφιά: ἦταν κοντὴ κι ἐλαφρὰ ἀνασηκωμένη, μ' ἕνα βαθὺ V στὴ γέφυρα, σὰν νὰ τὸ εἶχε κάποιος ζωγραφίσει κατόπιν συγκεκριμένης ἐξουσιοδότησης νὰ ὑπογραμμίσει τὴ σχέση πεπρωμένου και μορφῆς.

Τῆς εἶπα ὅτι ἂν και ἡ ἱστορία της ἄφηνε νὰ ἐννοηθεῖ πὺς οἱ ζωὲς τῶν ἀνθρώπων ἐνδέχεται νὰ διέπονται ἀπὸ τοὺς κανόνες τῆς ἀφήγησης και ἀπὸ ὅλες τὶς ἐννοιες τῆς ἀνταπόδοσης και τῆς δικαιοσύνης πὺν διεκδικεῖ ἡ ἀφήγηση, τελικὰ τὴ συγκεκριμένη ψευδαίσθηση τὴ δη-

μιουργοῦσε ἡ δική της ἐρμηνεία τῶν γεγονότων. Μὲ ἄλλα λόγια, τὸ διαζύγιο τοῦ ζευγαριοῦ οὐδεμία σχέση εἶχε μὲ τὴ δική της κρυφὴ ζήλια στὸ πρόσωπό τους καὶ μὲ τὴ σφοδρὴ ἐπιθυμία της νὰ γίνεи μάρτυρας τῆς συντριβῆς τους: τὸ δικό της τὸ ταλέντο στὴν ἀφήγηση —τὸ ὁποῖο, ὅπως τῆς εἶχα ἤδη πεῖ, συνέχιζε νὰ μ' ἐπηρεάζει ὥστε-ρα ἀπὸ τόσα χρόνια— ἦταν αὐτὸ ποὺ τὴν ἔκανε νὰ βλέπει σὲ ὅσα συνέβαιναν γύρω της τὸν δικό της δάκτυλο. Παρὰ ταῦτα ἡ ὑποψία πὼς οἱ ἴδιες της οἱ ἐπιθυμίες διαμόρφωναν τὴ ζωὴ τῶν ἄλλων, σὲ σημειῶ ποὺ νὰ τοὺς κάνουν νὰ ὑποφέρουν, κατὰ τὰ φαινόμενα δὲν τὴν ἔκανε νὰ αἰσθάνεται ἔνοχη. Ἐνδιαφέρουσα ἰδέα, εἶπα, ὅτι ἡ ἀφηγηματικὴ ἐνόρμηση μπορεῖ νὰ ἐκπηγάξει ἀπὸ τὴν ἐπιθυμία ν' ἀποφύγει κανεῖς τὴν ἐνοχή, ἀντὶ ἀπὸ τὴν ἀνάγκη —ὅπως θεωρεῖται δεδομένο— νὰ συνδέεις πράγμα-τα μεταξὺ τους μὲ τρόπο ποὺ νὰ ἐξυπηρετεῖ κάποιο σκοπό· ἦταν μὲ ἄλλα λόγια μιὰ στρατηγικὴ γιὰ νὰ ἀπαλ-λασσόμαστε ἀπὸ κάθε εὐθύνη.

«Ὅμως ἐστὶν πρὶν ἀπὸ τόσα χρόνια τὴν εἶχες πιστέ-ψει τὴν ἱστορία μου», εἶπε, «παρότι δὲν περίμενα νὰ τὴν πιστέψεις, καὶ μᾶλλον ἐπιδίωκα ἀπλὰ νὰ παρουσιάσω τὴ ζωὴ μου ἀξιοζήλευτη, γιὰ νὰ τὸ πιστέψω καὶ ἡ ἴδια. Σὲ ὅλη μου τὴν καριέρα», εἶπε, «ἔπαιρνα συνεντεύξεις ἀπὸ γυναῖκες —πολιτικούς, φεμινίστριες, καλλιτέχνιδες— ποὺ ἔχουν δημοσιοποιήσει τίς θηλυκὲς ἐμπειρίες τους καὶ εἶναι πρόθυμες νὰ μιλήσουν μὲ κάθε εἰλικρίνεια γι' αὐ-τές. Ἀπὸ ἐμένα ἐξαρτιόταν νὰ ἀπεικονίσω αὐτὴ τους τὴν ἐντιμότητα», εἶπε, «ἀλλὰ ταυτόχρονα ἤμουν ὑπερ-βολικὰ δειλὴ νὰ ζήσω ὅπως ζοῦν ἐκεῖνες, σύμφωνα μὲ τὰ φεμινιστικὰ ιδεώδη καὶ τίς πολιτικὲς ἀρχές. Μοῦ ἐρ-

χόταν πιὸ εὐκολο», συνέχισε, «νὰ σκέφτομαι ὅτι ὁ δικός μου τρόπος ζωῆς ἐμπεριεῖχε τὸ δικό του θάρρος, τὸ θάρρος τῆς συνέπειας. Κι ἔφτανα σὲ σημεῖο νὰ ξεφαντώνω μὲ τὶς δυσκολίες ποὺ συναντοῦσαν αὐτὲς οἱ γυναῖκες, ἐνῶ ταυτόχρονα ἔδινά τὴν ἐντύπωση ὅτι συμμερίζονται τὰ βάσανά τους.

»Ὡς παιδί», εἶπε, «παρακολουθοῦσα τὴν ἀδελφή μου, ποὺ εἶναι δυὸ χρόνια μεγαλύτερη ἀπὸ μένα, νὰ ἀντιμετωπίζει θαρραλέα τὶς ὁποιοσδήποτε συνέπειες, ἐνῶ ἐγὼ τὰ παρατηροῦσα ὅλα ἀπὸ τὴν ἀσφάλεια τῆς ἀγκαλιᾶς τῆς μαμᾶς μου, καὶ κάθε φορὰ ποὺ ἡ ἀδελφή μου τὴν πατοῦσε σὲ κάτι ἢ ἔκανε κάποιον λάθος, κρατοῦσα νοερὰ σημείωση νὰ μὴν κάνω τὸ ἴδιο λάθος ὅταν θὰ ἐρχόταν ἡ σειρά μου. Ἀνάμεσα στὴν ἀδελφή μου καὶ στοὺς γονεῖς μου», συνέχισε, «γίνονταν συχνὰ φοβεροὶ καβγάδες κι ἐγὼ ἔσπευδα νὰ ἐπωφεληθῶ πολὺ ἀπλὰ φροντίζοντας νὰ μὴν εἶμαι ἐγὼ ἡ αἰτία. Ἔτσι λοιπόν, ὅταν ἤρθε ἡ ὥρα γι' αὐτὲς τὶς συνεντεύξεις, βρέθηκα σὲ οἰκειῷ ἔδαφος. Ἦταν σὰν νὰ μποροῦσα νὰ ἐπωφεληθῶ καὶ μόνον ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι ἐγὼ δὲν ἤμουν ἓνα ἀπ' αὐτὰ τὰ δημόσια πρόσωπα, παρότι ἀπὸ μιὰ ἄποψη οἱ γυναῖκες αὐτὲς πάλευαν γιὰ τὸν δικό μου σκοπό, ἀκριβῶς ὅπως εἶχε παλέψει καὶ ἡ ἀδελφή μου μὲ τὸ νὰ διεκδικεῖ ὀρισμένες ἐλευθερίες, οἱ ὁποῖες μοῦ ἐκχωροῦνταν τελικὰ μὲ εὐκολία ὅταν ἔφτανα στὴν ἴδια ἡλικία. Ἀναρωτιόμουν ἂν θὰ ἐρχόταν μιὰ μέρα ποὺ θὰ ἔπρεπε νὰ πληρώσω γι' αὐτὸ τὸ προνόμιο, καὶ ἂν ναί, κατὰ πόσο ἡ ἐκκαθάριση θὰ ἐρχόταν μὲ τὴ μορφή θηλυκῶν παιδιῶν, κι ἔτσι κάθε φορὰ ποὺ ἔμενα ἔγκυος, ἔλπιζα διακαῶς νὰ εἶναι τὸ παιδί ἀγόρι σὲ βαθμὸ ποὺ νὰ μοιάζει ἀδύνατη ἡ ὑλοποίηση

τῆς ἐπιθυμίας μου. Κι ὅμως κάθε φορά ἦταν ἀγόρι», εἶπε, «κι ἔτσι παρακολουθοῦσα πάλι τὴν ἀδελφή μου νὰ παλεύει μὲ τὶς κόρες τῆς ὅπως τὴν παρακολουθοῦσα μιὰ ζωὴ νὰ παλεύει μὲ τὸ καθετί, ἔχοντας τὴν ἱκανοποίηση τῆς ἐπίγνωσης πὼς μὲ ὅλη αὐτὴ τὴ στενὴ παρακολούθηση εἶχα ἀποφύγει τὰ δικά τῆς λάθη. Ἴσως γι' αὐτὸ μοῦ ἦταν ἀνυπόφορο νὰ τὴ βλέπω νὰ πετυχαίνει κάπου. Παρότι τὴν ἀγαποῦσα, μοῦ ἦταν ἀδύνατον νὰ ἀνεχθῶ τὸ θέαμα τοῦ θριάμβου τῆς.

»Ἡ φίλη γιὰ τὴν ὁποία σοῦ ἔλεγα πρωτύτερα», συνέχισε, «στὴν πραγματικότητα ἦταν ἡ ἀδελφή μου. Τελικὰ μοῦ σφηνώθηκε ἡ ἰδέα πὼς τὸ διαζυγίό τῆς καὶ ἡ καταστροφή τῆς οἰκογένειάς τῆς ἦταν κάτι ποὺ προσδοκοῦσα ὅλη μου τὴ ζωὴ. Στὰ χρόνια ποὺ ἀκολούθησαν», εἶπε, «κοίταζα κατὰ καιροὺς τὶς κόρες τῆς καὶ σχεδὸν τὶς μισοῦσα γιὰ τὴ ζημιὰ καὶ τὸν πόνο ποὺ εἶχε ἀποτυπωθεῖ στὰ πρόσωπά τους γιατί τὸ θέαμα αὐτῶν τῶν ρημαγμένων παιδιῶν μοῦ θύμιζε ὅτι, σὲ τελικὴ ἀνάλυση, δὲν ἦταν πιά παιχνίδι, τὸ παλιό, ἀπλὸ παιχνίδι ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἐβγαίνα κερδισμένη μόνο μὲ τὸ νὰ παρατηρῶ — περίπου ἀπὸ τὴν ἀσφάλεια τῆς μητρικῆς ἀγκαλιάς. Οἱ γιοί μου συνέχιζαν νὰ ζοῦν φυσιολογικά, μὲ ἀσφάλεια καὶ ρουτίνα, ἐνόσω τὸ σπίτι τῆς ἀδελφῆς μου χτυπιόταν ἀλύπητα, τὸ ἓνα πρόβλημα πίσω ἀπὸ τὸ ἄλλο, καὶ ἀπ' ὅλα αὐτὰ ἡ ἀδελφή μου δὲν ἔκρυβε τίποτα, σὲ σημείο ποὺ ἀναγκάστηκα νὰ τῆς πῶ ὅτι ἔκανε ἀκόμη πιὸ πολὺ κακὸ στὰ παιδιὰ μὲ τὸ νὰ μὴν τηρεῖ κάποια προσήματα. Στὸ τέλος δὲν ἤμουν διατεθειμένη νὰ ἐκθέτω καὶ τὰ δικά μου παιδιὰ, διότι μὲ ἀνησυχῶσε ὅτι στὴ θεὰ ὅλων αὐτῶν τῶν βίαιων συναισθημάτων θὰ ἀνα-

στατώνονταν, κι ἔτσι σταμάτησα νὰ τοὺς καλῶ στὸ σπί-
τι μας ἢ νὰ τοὺς παίρνοντας μαζί στίς διακοπές, ὅπως
κάνουμε μέχρι τότε.

»Σ' αὐτὴν ἀκριβῶς τῇ φάση, ὅταν ἔπαψα πιά νὰ
ἀσχολοῦμαι μὲ τὸ σπιτικὸ τῆς ἀδελφῆς μου, ἄρχισε ν'
ἀλλάζει ἡ κατάστασι καὶ γιὰ ἐκείνη. Στίς ὅποιες ἐπα-
φές συνεχίζαμε νὰ ἔχουμε, παρατηροῦσα πῶς ἡ ἀδελφή
μου ἀκουγόταν πιὸ ἡρεμῇ, πιὸ αἰσιόδοξῃ· ἄρχισα ν' ἀκούω
ἱστορίες γιὰ τὶς μικρὲς ἐπιτυχίες τῶν κοριτσιῶν, γιὰ
τὴν πρόοδό τους. Μιὰ μέρα», εἶπε, «ἤμουν μὲ τὸ πο-
δήλατο καὶ ξαφνικὰ ἀνοιξαν οἱ οὐρανοί. Ἦταν ἀπὸ τὶς
σπάνιες φορὲς ποὺ εἶχα φύγει χωρὶς ἀδιάβροχο, ὅποτε
καθὼς ἀναζητοῦσα ἀπεγνωσμένα κάπου νὰ χωθῶ, συ-
νειδητοποίησα πῶς ἤμουν κοντὰ στὸ σπίτι τῆς ἀδελφῆς
μου. Ἦταν νωρὶς τὸ πρωί, ἤξερα ὅτι θὰ τὴν ἔβρισκα στὸ
σπίτι κι ἔτσι συνέχισα μέχρι τὴν πόρτα τῆς μέσα στῇ
βροχῇ, καὶ χτύπησα τὸ κουδούνι. Ἦμουν μούσκεμα καὶ
μὲς στίς λάσπες, σὺν τοῖς ἄλλοις φοροῦσα κάτι παλια-
τσαρίες καὶ οὔτε κὰν μοῦ εἶχε περάσει ἀπὸ τὸ μυαλὸ ὅτι
δὲν ἦταν ἀπίθανο ν' ἀνοίξει τὴν πόρτα κάποιος ἄλλος
καὶ ὄχι ἡ ἀδελφή μου. Πρὸς μεγάλη μου ἐκπληξὴ τὴν
πόρτα τὴν ἀνοίξε ἓνας ἄντρας, ἓνας ἄντρας καλοφτιαγ-
μένος, ποὺ στὴ στιγμὴ ἔκανε στὴν ἄκρη γιὰ νὰ περά-
σω, μοῦ πῆρε τὰ βρεγμένα καὶ μοῦ ἔδωσε μιὰ πετσέτα
γιὰ νὰ στεγνώσω τὰ μαλλιά μου. Μὲ τὸ ποὺ τὸν ἀντί-
κρισα», εἶπε, «ἀμέσως κατάλαβα πῶς ἦταν ὁ καινούρ-
γιος σύντροφος τῆς ἀδελφῆς μου καὶ πῶς ἦταν ἓνας πο-
λὺ καλῦτερος ἄνθρωπος ἀπὸ ἐκεῖνο τὸν σύζυγο γιὰ τὸν
ὁποῖο κάποτε τῇ ζήλευα, καὶ κατὰ τὰ φαινόμενα αὐτὸς
ἦταν ἡ αἰτία ποὺ εἶχε ἀλλάξει καὶ ἡ δικὴ τῆς τύχη καὶ

τῶν κοριτσιῶν. Συνειδητοποίησα», συνέχισε, «ὅτι ἡ ἀδελφή μου ἦταν γιὰ πρώτη φορά στὴ ζωὴ της εὐτυχισμένη ἀλλὰ καὶ ὅτι δὲν θὰ εἶχε βιώσει ποτὲ αὐτὴ τὴν εὐτυχία ἂν δὲν εἶχε περάσει ὅλη ἐκείνη τὴ δυστυχία ποὺ εἶχε προηγηθεῖ — ἀκριβῶς ὅπως τὴν πέρασε. Εἶχε πεῖ μιὰ φορά ὅτι ὁ ψυχρὸς κι ἐγωιστικὸς χαρακτήρας τοῦ πρώην συζύγου της, τὸν ὁποῖο κανέννας μας δὲν εἶχε ἀντιληφθεῖ — κι ἐκείνη λιγότερο ἀπ’ ὅλους—, ἦταν σὰν τὸν καρκίνο: ἀόρατος, εἶχε θρονιαστεῖ στὴ ζωὴ της χρόνια ὀλόκληρα, κάνοντάς τη νὰ νιώθει ὀλοένα καὶ μεγαλύτερη δυσφορία χωρὶς νὰ ξέρεи τί τῆς ἐφταιγε, ὥσπου ὁ πόνος τὴν εἶχε ἀναγκάσει νὰ τ’ ἀνοίξει ὅλα μιὰ καὶ καλὴ καὶ νὰ τὰ πετάξει ἀπὸ μέσα της. Καὶ τότε ξαναθυμῆθηκα τὴν ἀπάνθρωπη κουβέντα τῆς μητέρας μας — πῶς τῆς ἀδελφῆς μου τῆς ἐπεφτε πολὺς ὁ ἄντρας της— μὲ ἓνα ἐντελῶς διαφοροποιημένο νόημα. Τότε μᾶς εἶχε φανεῖ ὅλων ἐντελῶς ἀνεξήγητο τὸ ὅτι ἡ ἀδελφή μου ἐγκατέλειπε ἓναν τέτοιο ἄντρα, ὠθώντας τον σὲ ἀντιδράσεις ἀσύλληπτῆς ἀναισθησίας, ποὺ καταλύτης τους ἦταν ἐμφανῶς ἡ δικὴ της ἡ στάση, καὶ προκαλώντας ἀνεπανόρθωτη ζημιὰ στὰ ἴδια της τὰ παιδιὰ. Τώρα ὅμως τὸ ἀφήγημά της ἦταν διαφορετικὸ: οἱ πρώτες ἐνδείξεις τῆς δικῆς του ἀναισθησίας ἦταν ὁ λόγος ποὺ τὴν εἶχε κάνει νὰ αἰσθανθεῖ πῶς ἦταν ὑποχρέωσή της ἀπέναντι στὰ παιδιὰ της νὰ τὰ γλυτώσει ἀπ’ αὐτὴ τὴν κατάσταση, ἔστω κι ἂν τότε ἀκόμη δὲν μποροῦσε νὰ ἀποδείξει πῶς ἀκριβῶς εἶχαν τὰ πράγματα. Μιὰ φορά ἡ ἀδελφή μου ἀναφέρθηκε σὲ μιὰ συζήτηση ποὺ εἶχε μὲ τὸν ἄντρα της γιὰ τὴν πρώην Ἀνατολικὴ Γερμανία», μοῦ εἶπε, «γιὰ τὸ πῶς οἱ πολῖτες ἀλληλοκαρφώνονταν στὸ καθεστῶς τῆς Στά-

ζι, και είχε επισημάνει ότι κανένας μας δεν γνωρίζει τα περιθώρια του θάρρους ή της δειλίας του, γιατί σε κάτι τέτοιες ώρες σπάνια αναλύονται αυτές οι δύο ιδιότητες. Εκείνος είχε διαφωνήσει, όμως περιέργως: της είπε ότι σε άναλογες συνθήκες ήξερε ότι θα ήταν από τους πρώτους που θα κάρφωναν τον γείτονα. Αυτή ή κουβέντα, μου είχε πει ή αδελφή μου, ήταν ή πρώτη ολοκάθαρη ματιά που έριχνε στην ψυχή του άντρα με τον όποιο μιραζόταν τόσα χρόνια τη ζωή της, παρότι προφανώς είχαν υπάρξει κι άλλα πολλά συμβάντα στην πορεία του γάμου τους που την είχαν προειδοποιήσει για το αληθινό ποιόν του, όμως εκείνος κατόρθωνε να την πείθει είτε ότι τα είχε δει στον ύπνο της είτε ότι τα είχε φανταστεί.

»Τώρα πια οι κόρες της αδελφής μου πήγαιναν από επιτυχία σε επιτυχία και στις γενικές εξετάσεις πήγαν πολύ καλύτερα από τα δικά μου παιδιά, τα όποια αντικειμενικά τα πήγαν αρκετά καλά. Τ' αγόρια μου ήταν συμπαθητικά και σταθερά: είχαν αποφασίσει το δρόμο που θ' ακολουθοῦσαν στη ζωή τους —ό ένας ήθελε να γίνει μηχανικός, ο άλλος ν' ασχοληθεί με τους ηλεκτρονικούς υπολογιστές— και παρατηρώντας τους να προετοιμάζονται ν' αφήσουν το σχολείο και ν' ανοιχτούν στον κόσμο ήμουν πεπεισμένη ότι θα γίνονταν υπεύθυνοι πολίτες. Με άλλα λόγια, ο άντρας μου κι εγώ είχαμε κάνει το καθήκον μας, και τώρα είχε έρθει ή δική μου σειρά να υιοθετήσω όρισμένες από όλες εκείνες τις φεμινιστικές αρχές που είχα διαδώσει σε όλα τα μήκη και τα πλάτη της γής, και να τις αξιοποιήσω για τον έαυτό μου. Η αλήθεια είναι πως από χρόνια αναρωτιόμουν τί μπορεί να υπάρχει έξω από τον περιγεγραμμένο κόσμο του

γάμου μου, τί λογιῆς ἐλευθερίες καὶ ἀπολαύσεις μπορεῖ νὰ μὲ περιμένουν ἐκεῖ: τώρα σκεφτόμουνα πῶς εἶχα σταθεῖ ἀξιοπρεπεῖς τόσο ἀπέναντι στὴν οἰκογένειά μου ὅσο καὶ ἀπέναντι στὸν περίγυρό μου καὶ τώρα εἶχε ἔρθει πιά ἡ ὥρα ποὺ μποροῦσα κι ἐγὼ ν' ἀποσυρθῶ, χωρὶς νὰ θυμῶσαι ἢ νὰ πληγωθεῖ κανένας, καὶ νὰ φύγω κάτω ἀπὸ τὴ σκέπη τοῦ σκοταδιοῦ. Ἕνα κομμάτι τοῦ ἑαυτοῦ μου εἶχε τὴν πεποίθηση ὅτι αὐτὴ ἡ ἀμοιβὴ μοῦ ὀφειλόταν γιὰ ὅλα ἐκεῖνα τὰ χρόνια τοῦ αὐτοελέγχου καὶ τῆς αὐτοθυσίας, ἓνα ἄλλο ὅμως ἀπλῶς ἤθελε νὰ κερδηθεῖ τὸ παιχνίδι μιὰ κι ἔξω· νὰ δείξω σὲ μιὰ γυναίκα σὰν τὴν ἀδελφή μου πῶς εἶναι ἐφικτὸ νὰ κερδίσεις τὴν ἐλευθερία καὶ τὴν αὐτογνωσία χωρὶς νὰ συμπαραλιάσεις τὸν κόσμο ὁλόκληρο ὥσπου νὰ τὸ πετύχεις.

»Φαντασιωνόμουν ὅτι θὰ ταξίδευα στὴν Ἰνδία καὶ στὴν Ταϊλάνδη, μόνη μου, μ' ἓνα σακίδιο ὅλο κι ὅλο στὴν πλάτη, ὅτι θὰ περπατοῦσα γοργὰ κι ἀνάλαφρα ὕστερ' ἀπὸ τὰ τόσα χρόνια ποὺ μὲ γονάτιζαν οἱ εὐθύνες· φανταζόμουν δειλινὰ καὶ ποτάμια καὶ βουνοκορφές ποὺ διακρίνονταν στὴ γαλήνη τοῦ σούρουπου. Φανταζόμουν τὸν ἄντρα μου στὸ σπίτι μας δίπλα στὸ κανάλι, μὲ τοὺς γιούς μας καὶ τὰ χόμπι του καὶ τοὺς φίλους του, καὶ σκεφτόμουν ὅτι ἴσως ἔνιωθε κι ἐκεῖνος ἀνάλογη ἀνακούφιση», εἶπε, «γιατὶ στὶς δύο δεκαετίες τοῦ γάμου μας οἱ ἀρσενικὲς καὶ οἱ θηλυκὲς μας ιδιότητες εἶχαν στομῶσει λόγω συνύπαρξης. Ζούσαμε μαζὶ σὰν τὰ πρόβατα, βοσκούμεμα δίπλα δίπλα, κουρνιάζαμε ὁ ἓνας μὲ τὸν ἄλλο στὸν ὕπνο, ἐθισμένοι καὶ ἄσκεφοι. Συλλογίζομουν ὅτι θὰ μποροῦσαν νὰ ὑπάρξουν κι ἄλλοι ἄντρες», εἶπε, «καὶ ὄντως γιὰ ἓνα μεγάλο διάστημα ἔκαναν τὴν ἐμφάνισή τους κι

άλλοι άντρες στὰ όνειρά μου, πού κατὰ τὰ άλλα ήταν γεμάτα από γνώριμα πρόσωπα καί γνώριμες καταστάσεις καί άγωνίες. Όμως οί άντρες αύτοί πού έκαναν τήν εμφάνισή τους ήταν πάντα άγνωστοι κι έντελώς άσχετοι με όποιονδήποτε γνώριζα ή έστω είχα διασταυρωθεί μαζί του, κι όμως αύτοί με άναγνώριζαν καί μοϋ έδειχναν ιδιαίτερη τρυφερότητα καί πόθο, κι έγώ τους άναγνώριζα, άναγνώριζα στὰ πρόσωπά τους κάτι πού μιὰ φορά κι έναν καιρό τò ήξερα, όμως τò είχα ξεχάσει ή δέν τò είχα βρει ποτέ καί πού μόλις τώρα τò θυμόμουν ξανά, μέσα στο όνειρο. Έννοείται ότι δέν γινόταν νά μιλήσω ποτέ καί σέ κανέναν γι' αύτά τὰ όνειρα, από τὰ όποια ξυπνοϋσα νιώθοντας μιὰ εύτυχία άνυπόφορη, έξαίσια, πού πάγωνε μόλις τρύπωνε τò πρώτο φώς τής αύγής στο δωμάτιό μας, γινόταν άπογοήτευση. Άνέκαθεν άδημονοϋσα όταν άκουγα τους άλλους νά κουβεντιάζουν γιά τὰ όνειρά τους», είπε, «κι όμως ένιωθα σφοδρή επιθυμία νά βρω κάποιον καί νά τοϋ μιλήσω γιά τὰ δικά μου τὰ όνειρα. Όμως τò μόνο πρόσωπο πού ένιωθα ότι θα μπορούσα νά τοϋ μιλήσω», είπε, «ήταν ό άντρας στο όνειρό μου.

»Πάνω κάτω εκείνη τήν περίοδο», συνέχισε, «ό άντρας μου άρχισε ν' αλλάζει με τρόπους τόσο άδιόρατους πού ήταν άδύνατον νά προσδιορίσω καί ταυτόχρονα άδύνατον νά άγνοήσω. Ήταν σάν νά είχε γίνει ένα αντίγραφο, γνήσιο ή πλαστό, τοϋ έαυτοϋ του, κάποιος κατὰ τὰ άλλα ταυτόσημος, πού όπως κι αν είχε τò πράγμα, ύπολειπόταν τοϋ αύθεντικοϋ. Πράγματι, κάθε φορά πού τόν ρωτοϋσα τί τοϋ συνέβαινε, μοϋ άπαντοϋσε στερεότυπα, δέν ένιωθε, μοϋ έλεγε, ό έαυτός του. Ρώτησα τους

γιούς μας ἂν εἶχαν προσέξει τίποτα, καὶ γιὰ πολὺ καιρὸ
μοῦ ἀπαντοῦσαν, ἀπολύτως τίποτα, ὅμως ἓνα βράδυ, μό-
λις γύρισαν οἱ τρεῖς τους ἀπὸ ἓναν ποδοσφαιρικὸ ἀγώ-
να —κάτι ποὺ ἔκαναν τακτικά—, τὰ παιδιὰ μου παρα-
δέχτηκαν πὼς εἶχα δίκιο, πὼς κάτι εἶχε ἀλλάξει πάνω
του. Καὶ πάλι, ἦταν ἀδύνατον νὰ ἐντοπίσω τί εἶχε ἀλ-
λάξει πάνω του, γιατί καὶ ἡ ἐμφάνισή του καὶ ἡ συμπε-
ριφορὰ του ἦταν νορμάλ. Ὅμως, μοῦ εἶπαν, βασικά ἦταν
περίπου ἀπὼν, καὶ ξαφνικά μοῦ πέρασε ἀπὸ τὸ μυαλὸ
ὅτι αὐτὴ ἡ αὐρα τῆς ἀπουσίας ἴσως νὰ ὑποδῆλωνε πὼς
εἶχε δεσμό. Πράγματι, λίγες μέρες ἀργότερα, ἐκεῖ ποὺ
καθόμασταν στὴν κουζίνα, ἐντελῶς ξαφνικά μοῦ εἶπε
πολὺ σοβαρὸς ὅτι εἶχε κάποιον νέο νὰ μοῦ ἀνακοινώσει.
Ἐκείνη τὴ στιγμὴ ἐνίωσα τὴ ζωὴ μας ὅλη νὰ σκίζεται
λουρίδες, σὰν νὰ ἔχε πιᾶσει κάποιος ἓνα τεράστιο, ἀστρα-
φτερὸ λεπίδι καὶ νὰ τὴν ἔκοβε· γιὰ μιὰ στιγμὴ αἰσθάν-
θηκα λὲς κι ἔβλεπα τὸν οὐρανὸ ἀπὸ τὸ ταβάνι τῆς κου-
ζίνας, σὰν νὰ χυμοῦσε βροχὴ κι ἀέρας μέσ’ ἀπὸ τοὺς
τοίχους. Εἶχα δεῖ ζευγάρια νὰ χωρίζουν», συνέχισε, «κι
ἦταν συνήθως λὲς καὶ χωρίζονταν σιαμαῖα, μιὰ μακρό-
συρτη ἀγωνία ἀπὸ τὴν ὁποία προκύπτουν δύο ἀτελῆ κι
ἀξιοθρήνητα πλάσματα ἀπ’ αὐτὸ ποὺ κάποτε ὑπῆρξε ἓνα.
Ὅμως μ’ ἐμᾶς ἦταν τόσο ἀπότομο καὶ ξαφνικὸ», συνέ-
χισε, «ἀπλῶς τὸ σκοινὶ ποὺ μᾶς ἔδενε κόπηκε μιὰ κι ἔξω,
ἔτσι ποὺ οὔτε νὰ πονέσουμε δὲν προλάβουμε. Μόνο ποὺ
ὁ ἄντρας μου δὲν εἶχε δεσμό», εἶπε γέρνοντας πίσω τὸ
κεφάλι καὶ κοιτάζοντας τὸν μουντό, γκριζο οὐρανό. Τὰ
μάτια της ἀνοιγόκλεισαν κάμποσες φορές. «Αὐτὸ ποὺ
εἶχε νὰ μοῦ ἀνακοινώσει δὲν ἦταν πὼς ἡ κοινὴ μας ζωὴ
εἶχε τελειώσει καὶ πὼς ἡμουν ἐλεύθερη, ἀλλὰ πὼς ἦταν

ἄρρωστος», εἶπε, «καὶ μάλιστα πὼς ἡ ἄρρώστια του δὲν θὰ ἐπιτάχυνε τὸ θάνατό του, ἀλλὰ θὰ τοῦ ροκάνιζε κάθε ζωὴ μέσα του στὸ διάστημα ποὺ τοῦ ἀπέμενε. Ἦμασταν εἴκοσι χρόνια παντρεμένοι», εἶπε, «καὶ θὰ μπορούσε ἄνετα νὰ ζήσει ἄλλα εἴκοσι, ὅπως τοῦ εἶχαν πεῖ οἱ γιατροί, χάνοντας μέρα μὲ τὴ μέρα κι ἀπὸ κατιτί, εἴτε ἀπὸ τὴν αὐτονομία του εἴτε ἀπὸ τὶς δυνάμεις του, μιὰ ἀντίστροφη ἐξέλιξη ποὺ θὰ τὸν ὑποχρέωνε νὰ ξεπληρώσει ἓνα πρὸς ἓνα τὸ καθετὶ ποὺ εἶχε πάρει ἀπὸ τὴ ζωή. Κι ἀπὸ κοντὰ θὰ πλήρωνα κι ἐγώ», εἶπε, «γιατὶ ἂν ἀπαγορευόταν κάτι ρητὰ καὶ κατηγορηματικά, ἔτσι ὅπως εἶχαν ἔρθει τὰ πράγματα, ἦταν νὰ τὸν ἐγκαταλείψω τὴν ὥρα τῆς ἀνάγκης του, παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι δὲν τὸν ἀγαποῦσα πιά καὶ ἴσως νὰ μὴν τὸν εἶχα ἀγαπήσει ποτὲ κατὰ βάθος, καὶ ἀντίστοιχα νὰ μὴ μὲ εἶχε ἀγαπήσει οὔτε ἐκεῖνος. Αὐτὸ ἦταν τὸ τελευταῖο μυστικὸ ποὺ ἔπρεπε νὰ κρατήσουμε», εἶπε, «καὶ τὸ πιὸ σπουδαῖο ἀπ' ὅλα, γιατί ἂν ἔβγαινε στὴ φόρα τὸ συγκεκριμένο, θὰ ἔβγαιναν καὶ ὅλα τὰ ἄλλα, κι ὁλόκληρη ἡ εἰκόνα τόσο τῆς δικῆς μας τῆς ζωῆς ὅσο καὶ τῆς ζωῆς τῶν παιδιῶν μας θὰ καταστρεφόταν.

»Ὁ καινούργιος σύντροφος τῆς ἀδελφῆς μου», συνέχισε σὲ λίγο, «ἔχει σπίτι σ' ἓνα ἀπὸ τὰ νησιά, στὸ πιὸ ὁμορφο ἀπ' ὅλα. Ὁ ἄντρας μου κι ἐγὼ κάναμε συχνὰ ὄνειρα ν' ἀποκτήσουμε κι ἐμεῖς κάτι ιδιόκτητο στὸ νησί, παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι τὰ οἰκονομικά μας δὲν ἔφταναν οὔτε στάβλο ν' ἀγοράσουμε. Τὸ βλέπαμε σὰν ὁλοκλήρωση τῆς οἰκογένειας, ἦταν κάτι ποὺ πάντα τὸ ἐπιθυμούσαμε ἀλλὰ οὐδέποτε καταφέραμε ἔστω καὶ νὰ ζυγώσουμε τὴν προοπτική. Ἐχω δεῖ φωτογραφίες ἀπὸ τὸ

σπίτι τοῦ συντρόφου της», εἶπε, «εἶναι ἐντυπωσιακό, εἶναι πάνω στοῦ νερό, σέ μερικές φωτογραφίες εἶναι καί τὰ παιδιά της, καί παρότι τὰ ξέρω καλά, φαντάζουν στὰ μάτια μου σάν εὐτυχισμένοι ἄγνωστοι. "Ὅμως δὲν ἔχω πάει ποτὲ σ' αὐτὸ τὸ σπίτι», εἶπε, «οὔτε καί θὰ πάω, κι ἂς περνάει ἡ ἀδελφή μου ὅλο καί πιὸ πολὺ χρόνο ἐκεῖ, μέχρι πὺν ἔχει ἀρχίσει νὰ γκρινιάζει καί γιὰ διάφορα τοῦ σπιτιοῦ, μέχρι πὺν ἀναρωτιέμαι ἂν θὰ τὸ ἀπορρίψει κι αὐτὸ μιὰ μέρα, ὅπως ἔχει ἀπορρίψει ὅσα σχεδὸν τῆς ἔχουν δοθεῖ. Δὲν ξέρω τί γίνεται μέσα στοῦ κεφάλι τῆς ἀδελφῆς μου», εἶπε, «γιατὶ δὲν μοῦ λέει τίποτα πιά, καί τὸ γεγονὸς αὐτό —ὅτι ἔχει πλέον στὴ ζωὴ της ἓνα δικό της μυστικό— εἶναι γιὰ μένα ἡ ἀπόδειξη ὅτι τελικὰ θὰ κρατηθεῖ ἀπ' αὐτὸ πὺν ἔχει. Διαισθάνομαι ὅτι δὲν θὰ θελήσει νὰ μὲ ξαναδεῖ ποτέ, ἴσως νὰ μὴ θελήσει νὰ ξαναδεῖ κανέναν. "Ἐχει φτάσει στοῦ τέλος τοῦ ταξιδιοῦ της, ἓνα ταξίδι πὺν ὅλη μου τὴ ζωὴ τὴν παρακολουθοῦσα νὰ τὸ κάνει, καί ἔχει βρεῖ αὐτὸ πὺν ἤθελε, ἂς τὴν παρακολουθοῦσα ἐγὼ μὲ τὴ μεγαλύτερη δυνατὴ ἀμφιθυμία. Ἡ συνέπεια εἶναι πὺς τὴν ἔκανα νὰ ἐξαφανιστεῖ ἀπὸ τὸ ὀπτικό μου πεδίο, σάν νὰ στερήθηκα τὸ δικαίωμα νὰ μπορῶ νὰ τὴ βλέπω. Καί μοῦ εἶναι ἀδύνατον νὰ ξεπεράσω τὴν αἴσθησή», εἶπε, «ὅτι μοῦ τὸ πῆραν μέσ' ἀπὸ τὰ χέρια μου».

Ἐμεινε γιὰ λίγο σιωπηλὴ, τὸ πιγούνι ἀνασηκωμένο, τὰ μάτια της μισόκλειστα. Ἐνα πουλὶ προσγειώθηκε διερευνητικὰ στοῦ χαλίκι, δίπλα στὰ πόδια της, καί πέταξε πάλι ἀπαρατῆρητο.

«Ἀπὸ καιρὸ σὲ καιρό», ξανάπιασε τὸ νῆμα τῆς κουβέντας, «γνωρίζω ἀνθρώπους πὺν ἔχουν ἀπελευθερωθεῖ

ἀπὸ τοὺς οἰκογενειακοὺς δεσμούς. Κι ὅμως συχνὰ σ' αὐτὴ τὴν ἐλευθερίᾳ θαρρεῖς καὶ ὑποβόσκει ἓνα κενό, λὲς καὶ προκειμένου ν' ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τοὺς συγγενεῖς τους, ὑποχρεώθηκαν ν' ἀπαλλαγοῦν κι ἀπὸ ἓνα κομμάτι τοῦ ἑαυτοῦ τους. Σὰν τὸν ἄντρα ποὺ παγιδεύτηκε στὸν παγετώνα καὶ ἀναγκάστηκε νὰ κόψει τὸ μπράτσο του», εἶπε μὲ ἄχνὸ χαμόγελο. «Δὲν σκοπεύω νὰ κάνω κι ἐγὼ τὸ ἴδιο. Τὸ μπράτσο μου μὲ πονάει κάπου κάπου, ἀλλὰ τὸ θεωρῶ καθῆκον μου νὰ τὸ διατηρήσω. Πρὸ ἡμερῶν», εἶπε, «διασταυρώθηκε μὲ τὸν πρῶην ἄντρα της στὸ δρόμο. Προχωροῦσε μ' ἓνα χαρτοφύλακα στὸ χέρι καὶ φοροῦσε κουστούμι, πράγμα ποὺ μ' αἰφνιδίασε, διότι αὐτὴ ἢ περιβολὴ τοῦ μπίζνεσμαν ἦταν κάτι ποὺ οὐδέποτε εἶχα συνδυάσει μ' αὐτόν: ἦταν ἀνέκαθεν ὁ τύπος τοῦ μποέμ, τοῦ καλλιτέχνη, καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι ποτὲ δὲν θὰ ἔσκυβε πάνω ἀπὸ ἓνα γραφεῖο δουλεύοντας —ἀκόμη κι ἂν ἡ οἰκογένειά του πενόταν— καὶ ὅτι ἀντιμετώπιζε μὲ συγκατάβαση ὅσους τὸ ἔκαναν, ὑποπτευόμουν πὼς ἦταν ἓνα ἀπ' ὅλα ποὺ ἐξαγρίωναν τὸν ἄντρα μου ἐναντίον του. Στὸ σπιτικό τους τὰ χρήματα τὰ ἔφερνε ἡ ἀδελφὴ μου, μάλιστα εἶχε ἰσχυριστεῖ κάποτε —βάσει φεμινιστικῶν ἀρχῶν— πὼς ἦταν εὐχαριστημένη μὲ τὴ συγκεκριμένη διευθέτηση — ὅμως μετὰ τὸ διαζύγιο ὑποθέτω ὅτι ἀναγκάστηκε νὰ τὰ φέρνει βόλτα μόνος του. Γιὰ νὰ εἶμαι εἰλικρινής, τὸν θαύμαζα σιωπηρὰ ἐπειδὴ περιφρονοῦσε τοὺς συμβατικούς ἄντρες, ὡς ἓνα βαθμὸ τὸ συμεριζόμουν κι ἐγώ, γι' αὐτό, ὅπως σοῦ εἶπα, αἰφνιδιάστηκα ὅταν τὸν εἶδα κουστουμαρισμένο πάνω κάτω σὰν αὐτοῦς. Καθὼς πλησιάζαμε ὁ ἓνας τὸν ἄλλο, τὰ βλέμματά μας διασταυρώθηκαν καὶ τότε ἔνιωσα νὰ μὲ πλημμυρίζει ἐκείνη

ή παλιά τρυφερότητα, σὰν νὰ μὴν εἶχε μεσολαβήσει τίποτα. Ὅταν πιά εἶχαμε φτάσει πολὺ κοντά, ἀνοιξα τὸ στόμα μου γιὰ νὰ τοῦ μιλήσω, καὶ τότε μόνον εἶδα ἐκείνη τὴν ἔκφραση τοῦ ἔσχατου μίσους στὸ πρόσωπό του, μέχρι ποὺ ἀστραπιαῖα μοῦ πέρασε ἀπὸ τὸ μυαλὸ ὅτι δὲν ἀποκλείεται καὶ νὰ μ' ἔφτυνε στὰ μοῦτρα. Τελικά, καθὼς μὲ προσπερνοῦσε, κάτι σφύριξε μέσ' ἀπ' τὰ δόντια του. Τέτοιον ἦχο», εἶπε, «μόνο ἓνα ζῶο μποροῦσε νὰ βγάλει, καὶ ἦταν τέτοιο τὸ σόκ, ποὺ κοκάλωσα ἐκεῖ ποὺ στεκόμουν κι ἔμεινα ἔτσι ἀρκετὴ ὥρα ἀφότου εἶχε ἀπομακρυνθεῖ. Ἀρχισαν νὰ χτυποῦν οἱ καμπάνες», εἶπε, «καὶ ταυτόχρονα ἔπιασε βροχὴ κι ἐγὼ νὰ στέκομαι μὲ τὰ μάτια στυλωμένα στὸ πεζοδρόμιο, ὅπου εἶχε ἀρχίσει νὰ λιμνάζει τὸ νερὸ καὶ νὰ καθρεφτίζει τὰ κτήρια καὶ τὰ δέντρα καὶ τοὺς ἀνθρώπους, ὅλα ἀνεστραμμένα. Οἱ καμπάνες χτυποῦσαν ἀσταμάτητα», εἶπε, «μᾶλλον ἐπρόκειτο γιὰ κάποια ἰδιαίτερη περίπτωση, γιατί δὲν νομίζω νὰ τίς εἶχα ἀκούσει ποτὲ νὰ χτυποῦν τόσο πολλὴ ὥρα καὶ νὰ μὴ λένε νὰ σταματήσουν. Ἡ μελωδία γινόταν ὅλο καὶ πιὸ ἄγρια, ὅλο καὶ πιὸ παρανοϊκὴ, ἀλλὰ ὅση ὥρα χτυποῦσαν», εἶπε, «ἐγὼ δὲν μποροῦσα νὰ σαλέψω, ὁπότε στεκόμουν ἐκειδά, μὲ τὸ νερὸ νὰ κυλάει στὰ μαλλιά μου καὶ στὸ πρόσωπό μου καὶ στὰ ροῦχα μου, καὶ παρατηροῦσα τὸν κόσμο ὁλόκληρο νὰ μεταφέρεται σιγὰ σιγὰ στὸν καθρέφτη κάτω ἀπὸ τὰ πόδια μου».

Σώπασε, τὸ στόμα της σφίχτηκε σὲ μιὰ ἀλλόκοτη γκριμάτσα, τὰ τεράστια μάτια της ἀσάλευτα, ἡ κλίση τῆς μύτης ἓνα πηγάδι ὅλο σκιές στὸ φῶς ποὺ γύριζε.

«Μὲ ρώτησες πρωτύτερα», μοῦ εἶπε, «ἂν πιστεύω πῶς ἡ δικαιοσύνη δὲν εἶναι ἄλλο ἀπὸ μιὰ προσωπικὴ

ψευδαίσθηση. Δεν ξέρω τί νὰ σοῦ ἀπαντήσω», εἶπε, «ἐκεῖνο ποὺ ξέρω εἶναι ὅτι πρέπει κανεὶς νὰ τὴ φοβᾶται, νὰ τὴ φοβᾶται μὲ ὅλο του τὸ εἶναι, ἀκόμη κι ὅταν τσακίζει τοὺς ἐχθροὺς σου καὶ στέφει ἐσένα νικήτρια».

Μετά, χωρὶς νὰ πεῖ τίποτ' ἄλλο, ἔπιασε μὲ σβέλτες, ἀνάλαφρες κινήσεις νὰ βάζει τὰ πράγματά της στὴν τσάντα της καὶ τελικὰ στράφηκε πρὸς τὸ μέρος μου ἀπλώνοντάς μου τὸ χέρι. Στὴν ἐπαφὴ τῶν χεριῶν μας ἐνιωσα τὸ δέρμα της ἀπροσδόκητα ἀπαλὸ καὶ ζεστό.

«Ἐχω, νομίζω, ὅ,τι μοῦ χρειάζεται», εἶπε. «Νὰ σοῦ πῶ τὴν ἀλήθεια, προτοῦ ἔρθω, ἔριξα μιὰ ματιὰ στὸ βιογραφικὸ σου. Ὅλοι οἱ δημοσιογράφοι αὐτὸ κάνουν πιά», εἶπε. «Νὰ δεῖς ποὺ μιὰ μέρα θὰ μᾶς ἀντικαταστήσουν μὲ κάποιο πρόγραμμα στὸν ὑπολογιστή. Διάβασα ὅτι ξαναπαντρεύτηκες», πρόσθεσε. «Ὅφείλω νὰ παραδεχτῶ ὅτι ἐξεπλάγην. Ἀλλὰ μὴν ἀνησυχεῖς, δὲν πρόκειται νὰ ἐπικεντρωθῶ στὰ προσωπικά σου. Ἐκεῖνο ποὺ θέλω εἶναι νὰ βγεῖ ἓνα κείμενο μεγάλο καὶ σοβαρό. Ἄν τὰ καταφέρω νὰ τὸ ἔχω ἑτοιμο μέχρι τὸ πρωί», εἶπε ρίχνοντας μιὰ ματιὰ στὸ ρολόι της, «δὲν ἀποκλείεται νὰ δημοσιευτεῖ στὸ ἀπογευματινὸ φύλλο».